

İslam İnancı ve Tasavvuf Geleneğinde Çevre ve Tabii Kaynakların Kullanımı

*¹Dr. Cemal FİDAN   ²Rüstem KIRIŞ

*¹ Kavak ve Hızlı Gelişen Orman Ağaçları Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü, İzmit.

² Yüksek Orman Mühendisi, Orman Genel Müdürlüğü, Ankara.

Özet

Yüce yaratıcı (Allah) insanı eşrefi mahlûk olarak yaratmış, yeryüzündeki diğer tüm canlı ve cansız varlıkları insanın kullanımına sunmuştur. Tasavvuf inancına göre insanın hayvani ve sultani olmak üzere iki farklı ruh yönü bulunmaktadır. Yüce Allah sultani ruhu aklı maad'ın (Allah'ın rızasını gaye edinen akıl), hayvani ruhu ise aklı maaş'ın (bu dünya hayatını gaye edinen akıl) emrine vermiştir. Sultani ruhun gıdası; iyilik, ibadet, zikir, tefekkür vb. öteki dünya hayatını kazanmaya matuf hususlardır. Hayvani ruhun gıdası ise; yemek, içmek, eğlenmek vb. bu dünya hayatının sürdürülmesi ile ilgili olan hususlardır. Hayatın bu dünyadan ibaret olduğunu düşünen insan, varoluşundan beri bu dünyada daha rahat ve iyi yaşama istek ve arzusuyla hareket etmiş, böylece daha fazla kaynak kullanmaya yönelmiştir. Bunun tabii bir sonucu olarak, çevre (ekolojik denge) bozulmuştur. Bize göre asıl mesele, insanlığa her iki aklını dengeli bir şekilde kullanabilmeyi öğretmek, özellikle hayvani ruhun istek ve arzularını dizginleme bilinç ve şuurunun kazandırılmasıdır. Bu tebliğde, ayetler, hadisler ve tasavvuf geleneğinden örneklerle “sağlam ve dengeli bir ruh yapısına sahip insan modelinin” nasıl sağlanacağı anlatılmaya çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Tabii kaynaklar, tasavvuf geleneği, şuurlu insan, çevre

Management Of Natural Assets and Environment In Islam and Sufi Tradition

Abstract

Supreme Creator (Allah) has created humankind as an honorable creature and put all things to their disposal, i.e. living things and non-living things in the Earth Planet. According to Sufism, humankind was composed of two spiritual sides “angelic and animal”. Allah has given the angelic side of spirit (ASS) to the order of wisdom while the animal side of spirit (ALS) tends to lead a life of pleasure in this world. In other words ASS takes support from goodness, pray, thanksgiving and meditation for Allah, conversely ALS from extreme nourishment, sleeping, entertaining, and etc. The person, who believes only this world's life, had behaved wishing and demanding to maintain better and snuggest life, thus he had tended towards to overuse the resources. Therefore, environmental (ecological) balance has been deteriorated. It is no doubt that the main issue is to act consciously while restraining the demands and desires of ASS and ALS, but not regardless the great thought gained by teaching humankind to approach to the two kinds of mind. We will try to explain how the intelligent life would be progressed towards the strong and balanced person respecting the spiritual side inspired from verses, prophet's sayings, and Sufi tradition.

Keywords: Natural assets, Sufi tradition, spiritual side, environment

1. Giriş

Bütün canlılar hayatlarını idame ettirebilmek için hava, su ve gıda gibi temel maddelere ihtiyaç duymaktadırlar. Ayrıca güvenlik ve barınma da canlıların yaşamlarını ve nesillerini devam ettirebilmeleri bakımından çok önemli iki temel ihtiyaçtır ve bunların karşılanması zorunludur [1]. Tabiatta ilâhî dengeyi bozan ve çevre kirliliğine yol açan en büyük etkenin başta aşırı tüketim, israf ve doğal kaynakları kendini yenileyemeyecek şekilde tahrip etmek olduğu, bunun temelinde de insan unsurunun yer aldığı bilinmektedir. Bitkisel kökenli canlılar hariç, diğer tüm canlılar iç güdüleriyle (ilham) hareket edebilirken, akli olan ve akıyla hareket eden sadece insandır. Akıl sayesinde insan, yer ve gökteki tüm canlı ve cansız varlıkları kullanma güç ve yeteneğine sahiptir. Yüce Yaratıcı (Allah), yeryüzünde olanların hepsini insan için yarattığını beyan etmektedir [2]¹. Elmalılı Hamdi Yazır bu hususu şöyle izah etmektedir; “kendi irademden kudret ve sıfatımdan ona bazı salahiyetler vereceğim, o bana izafeten, bana niyabeten mahlûkatım üzerinde bir takım tasarrufata sahip olacak, benim namıma ahkâmımı icra ve tenfiz eyleyecek...[3]. Bu sebeple insan, yer ve gökteki mevcut ekolojik dengenin devam ettirilmesinden sorumlu bulunmaktadır. Kur’an bu sorumluluğa; “iyiniz, içiniz ancak israf etmeyiniz [2]” şeklindeki uyarısıyla dikkat çekmekte ve Allah insanın hizmetine sunulan bu nimetlerden (hava, su, toprak, orman, hayvan vb.) ölçülü bir şekilde faydalanmasını istemektedir. Günümüz dünyasında çevre kirliliği, küresel ısınma vb. çevresel sorunlara insanın doğal kaynakları ölçsüz, diğer bir ifade ile aşırı kullanması neden olmaktadır. Çevre kirliliğinin, insanın yapay olarak sonradan tabîi dengeye veya sisteme elini sokarak yaptığı aşırı müdahaleler ve faaliyetlerin bir sonucu meydana geldiği belirtilmektedir [4]. Bize göre, insanları kaynak kullanımı konusunda aşırılığa sevk eden hususlardan birisi, belki de en önemlisi, temeli tüketimi teşvik etmeye dayalı, kapitalist ekonomi anlayışıdır. Tüketim arttıkça üretim de artmakta ve artan talebin karşılanması için daha fazla üretim ve kaynak kullanılması gerekmektedir. Böylece, insanoğlu bu dünyada daha müreffeh bir hayat sürmek için doğayı tahrip etmektedir. Yüksek bir yaşam düzeyi için teknolojiyi düşüncesizce kullanan insanların, her geçen gün yeryüzündeki canlı sayısının azalmasına neden olduğu bildirilmektedir [5]. Oysa bu dünyada bulunan her bir canlı türünün, doğal sistemlerin dengeli bir şekilde işleminde bir rolünün olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla, insanların doğal kaynaklardan sürekli olarak yararlanabilmesi için, ekolojik ilişkiler zincirinin birer ögesi olan canlıların ve onların yaşam ortamlarının korunması son derece önem arz etmektedir. Kapitalist ekonominin tetiklediği ve önlenemez bir hal alan doğal dengedeki bu bozulmanın durdurulabilmesi için tüketim çılgınlığına son verilmelidir. Bize göre bu da ancak sağlam ruh yapısına sahip bireyler yetiştirmekle yani iyi bir eğitimle mümkün olacaktır. Bu tebliğde esas itibarıyla, İslam inancı ve Sufilik temelinde, sağlam ruh yapısına sahip bireylerin nasıl yetiştirileceği ve böylece ekolojik dengenin bozulması ve çevresel kirlenmenin önlenmesine nasıl katkıda bulunulacağı anlatılmaya çalışılmıştır.

¹ Bakara 2/29

² Araf suresi, 7/31

2. Materyal ve Yöntem

2.1 İslam İnancı ve Sûfizm

Kuran'a göre İslam tevhid (tek tanrılı) dinidir. Sadece bir yaratıcı vardır ve O da Allah'tır. Allah kendi zatını İhlas Suresinde anlatmaktadır. "De ki: O, Allah'tır, bir tektir. Allah Samed'dir (Her şey O'na muhtaçtır; O, hiçbir şeye muhtaç değildir). O'ndan çocuk olmamıştır (Kimsenin babası değildir). Kendisi de doğmamıştır (kimsenin çocuğu değildir). Hiçbir şey O'na denk ve benzer değildir [6].³ İslam dininin esaslarını oluşturan kurallar bütününe Şeriat denmektedir. Şeriat'ın kaynağı ise başta Kur'an olmak üzere, sünnet, icma-ı ümmet ve kıyas-ı fukahadır. Sûfilik (Tasavvuf) temelde islam dininden farklılık göstermemektedir. Tasavvuf, dinin emir ve yasaklarına kolaylıkla ve ihlasla uyulmasına yardımcı olan, Yüce Allah'a sevgi ve yakınlık yoludur [7]. Tasavvuf, Hakk'ın hoşnutluğunu kazanmak ve ebedi saadete ermek için nefisleri temizleme, ahlakı tasfiye, iç ve dışı tenvir, suret ve sireti tezkiye hallerinden bahseden bir ilimdir [8]. Özellikle sünni islam geleneğinde, Şeriat'ı esas almayan yollar batıl olarak kabul edilmektedir. Tasavvufu daha somut bir örnekle açıklamak gerekirse: Şeriat ve Tasavvuf aynı malzemeler kullanılarak hazırlanan, ancak lezzeti farklı olan iki yemeğe benzetilebilir. Yağ, tuz ve baharatı daha itinalı katılan ve sevgiyle hazırlanan lezzetli yemek Tasavvuf, lezzeti iyi olmayan yemek ise İslam (Şeriat) olarak değerlendirilebiliriz. Tasavvuf aşk, sevgi ve muhabbet yolu olduğundan, yemek sevgi ve muhabbetle hazırlanmakta ve daha lezzetli olmaktadır. Kişi hayatını devam ettirebilmesi için lezzetli olmasa da yemek zorundadır. Ancak, lezzetsiz yemek bünyeye faydası bakımından, aşk ve muhabbetle hazırlanmış lezzetli yemeğin yerini tutamaz. Aynen lezzetli yemeğin iştahla yenmesi gibi, tasavvufu esas alan yollarda (Tarikatlar) ibadetler haz duyularak, zevkle ve kolaylıkla yapılabilmekte ve kişiye daha fazla fayda sağlamaktadır. Nitekim bu hususta büyük Müçtehit ve mutasavvıf Serhendli Ahmed Farukî (radiyallahu anh), Tasavvuf'un, ehli-sünnet itikadı ve İslamiyet'in emirlerinden başka şeylere kavuşmak için olmadığını, ehli-sünnet itikadının içselleştirilmesi ve vicdani olması, yani sağlamlaşması, şüphe getiren tesirlerle sarsılmaması için olduğunu, akıl ve delillerle kuvvetlendirilen imanın böyle sağlam olamayacağını bildirmektedir. Buna delil olarak da, "Biliniz ki, kalpler ancak Allah'ı anmakla (zikirle) huzur bulur" ayetini göstermektedir [2]⁴. Tasavvufun asıl gayesi; ibadetlerde kolaylık, lezzet hâsıl olması, nefsi emmareden (şiddetle kötülüğü emreden nefis) doğan tembelliklerin ve sıkıntıların giderilmesi olarak belirtilmektedir [9]. Sağlam bir İslam inancına sahip olabilmek için, kişilerin öncelikle insan ve evrenin Allah tarafından yaratıldığına inanması ve niçin yaratıldığını bilmesi gerekmektedir.

2.2 İnsan ve Evrenin Yaratılış Gayesi

İnsanın yaşadığı çevreye karşı duyarlı ve bilinçli hareket edebilmesi için, öncelikle evren, tabii kaynaklar ve insanın yaratılış gayesini bilmesi gerekmektedir. Yaratılış gayesi Kuran'da şöyle anlatılmaktadır: O, hanginizin daha güzel amel yapacağını sınamak için ölümü ve hayatı

³ İhlas Suresi: 110/1-4

⁴ Ra'd 13/28

yaratandır [2]. Diğer bir ayeti kerimede yüce Allah; “Cinleri ve insanları, ancak bana ibadet etsinler ve beni bilsinler için yarattım” diye buyurmaktadır [2].⁵ İnsanın yaratılış sebebi Rabb’ini tanımak ve O’na ibadet etmektir [8]. Kur’anda, Evren’in modern ve pozitif bilimcilerin iddia ettiği gibi, tesadüfi bir takım olayların etkileşimi ile ortaya çıkmadığı anlatılmaktadır. Doğanın evrim sürecinin ya da kaotik kümeleşmelerin bir sonucu olarak anlamsız ve amaçsız bir biçimde, sırf tesadüf eseri ortaya çıkmış bir şey olmadığı, bir düzeni ve bir anlamı vardır. Dolayısıyla, doğal olguların bizzat yapısını zihnimize tartarak dikkatle incelersek, Kadir, Alim ve Rahman olan bir Yaratan’ın varlığı çıkarsamasına ulaşabiliriz [10]. Yer, gök ve ikisi arasındakilerin yaratılışı ile ilgili de yüce Allah, “Biz gökleri, yeri ve ikisi arasındakileri bir oyun ve eğlence olsun diye yaratmadık” diye buyurmaktadır [2].⁶

Mutasavvıf Erzurumlu İbrahim Hakkı “Marifetname” isimli eserinde yaratılış gayesini; “Allah’ü Teâla’nın, ehadiyet mertebesinde gizli bir hazine iken tanınmayı murad edip sevmesiyle, ruhlar ve cisimler âlemini yarattığını, iki cihanı (bu dünya ve öteki âlem) ve onlarda olanları insan için var ettiğini, ta ki âlemde olan san’atlara bakıp, eşyada bulunan hikmetleri bilsin, hepsinin örneğini kendi vücudunda bulup nefsini tanısin ve ondan da Allahü tealayı tanımak ele geçsin şeklinde ifade etmektedir [11]. Benzer şekilde İsmail Hakkı Bursevi (r.a), insanın yaratılış gayesini “Allah’ın gizli bir hazine iken, bilinmekliğini sevip murat ettiği ve o nedenle insanı yarattığını belirtmektedir [12]. Özetle, insanın yaratılış gayesini, Allah’ı tanımak olarak ifade etmek mümkündür.

2.3 Sûfizm ve Olgun (Bilinçli) İnsan

Sûfizm’de ana gayenin Allah’ı tanımak olduğu bir önceki bölümde anlatılmıştı. Ancak tasavvuf kaynaklarında insanın Allah’ı tanıyabilmesi için öncelikle kendisini tanıması gerektiği geniş bir şekilde izah edilmektedir. Bu husus bir hadisi şerifte; “Her kim kendi nefsini bilirse muhakkak Allah’ı da bilir” diye ifade edilmektedir. Tasavvuf düşüncesinde kendi noksanlarını görebilen kişinin ise en arif kişi olduğu belirtilmektedir. Bu hususu Yunus Emre; “ilim ilim bilmektir, ilim kendini bilmektir, sen kendini bilmezsin, ya nice okumaktır” dizesiyle çok güzel ifade etmiştir. Kendini bilmenin, pozitif psikolojide zeka eğitiminin birinci basamağı olan farkındalığa denk geldiği, buna özbilinç dendiği, özbilinçten sonra özyönetimin geldiği, böylece kişinin kendini ve davranışlarını akıl süzgecinden geçirerek yönetebilir durumda olduğu belirtilmektedir [13].

Allah insanı en şerefli mahlûk olarak yarattıktan sonra, onu esfeli safiline (en aşağılara) indirdiğini bildirmektedir [2].⁷ Ulvi ve yüksek âlemden (ruhlar âlemi), alçak, adi, aşağılık ve hayvani bir âleme indirilen sultani ruh, bu dünyada topraktan yaratılmış olan vücut ikliminde hayvani ruh ile bütünleşerek insan olarak benlik kazanmıştır. Dolayısıyla insan iki ruhi yapıdan (sultani ve hayvani ruh) müteşekkildir. İnsana bir de akıl nimeti verilmiştir ki, insanoğlunu diğer canlılardan üstün kılan özellik budur. Tasavvufla ilgili kaynaklarda aklın;

⁵ Zariyat, 51/56

⁶ Duhan Suresi 44/38

⁷ Tin Suresi 95/4-5

akl-ı maaş ve akl-ı maad olmak üzere iki kısımdan ibaret olduğu, akl-ı maadın sultani ruhun veziri ve yardımcısı, akl-ı maaşın ise hayvani ruhun veziri ve yardımcısı olduğu bildirilmektedir. Sultani ruh akl-ı maad'ın emrinde olup, sürekli olarak geldiği yere (Allah) ulaşmaya çalışmakta, hayvani ruh ise akl-ı maaş'ın emrinde olup sürekli olarak sultani ruhu engellemeye çalışmaktadır. Hayvani ruhun zevki yiyip içmek, giyinip kuşanmaktır. Zahirde insana her ne kadar lezzet verecek şey varsa, onların cümlesinden safa ve kuvvet bulur; sultanî ruhu alt eder. Sultanî ruhun zevki ise; zikir, tefekkür, ibadet, ilâhî emirlere itaat edip onları yerine getirmek, ilâhî yasaklardan da kaçmaktır. Batında insana ve ruha lezzet veren ruhanî safaya dayanır ve ilâhî emirlere boyun eğer; bu şekilde hayvani ruha üstün gelir. Özetle: Sultanî ruhun, hayvani ruha üstün gelmesi, ilâhî emirleri yürütmekle olur [14]. Tasavvufun hedeflediği ideal insan modeli, sultani ruhu hayvani ruhun esaretinden kurtarabilen modeldir. Diğer bir ifade ile bu dünyanın geçici nimetlerine kanmadan, benliğinden (bu dünyada kendisine giydirilen bütün kötü huylar) sıyrılarak geldiği yere (Allah) saf ve temiz bir şekilde ulaşabilen insandır. Tasavvufta buna Allah'a vasil olmak ya da fenafillah (Allah'ta yok olmak) denir. Allah'a ulaşmayı gaye edinen kişiye salik (yolcu), bu yolculuğa da seyr-i sülûk (manevi yolculuk) denmektedir. Bu oldukça uzun, son derece meşakkatli ve engellerle dolu bir yol ve yolculuktur. Engellerin başında da dünya sevgisi gelmektedir. Bu hususla alakalı olarak Allah'ü Teâlâ, "Biz yeryüzündeki şeyleri kendisine süs olsun diye yarattık ki, insanların hangisinin daha güzel amel edeceğini deneyelim"[2].⁸ Bu ayeti kerime, Dünya hayatının insana süslü gösterildiğini, geçici olan bu süse aldanmayanların, diğer bir ifade ile nefsin arzu ve ihtiraslarına dur diyebilenlerin, imtihanı kazanacağını ve kurtuluşa ereceğini haber vermektedir. Elbette nefsini temizleyip parlatan kurtulmuştur [2].⁹

Nefsini arındırmak rehber olmadan, Allah'ın emir ve yasaklarına harfiyen uymadan mümkün olmamaktadır. İnsanların hayvani ruhun hırs ve ihtiraslarından kurtulabilmesi için öncelikle Allah'ın insanı ne maksatla yarattığının bilinç ve şuuruna ermesi ve O'nun istediği manada bir kul olma iradesini göstermesi gerekmektedir. Bundan sonra yapılacak iş rehberine tabi olmaktır. Saliki yani dervişi Hakk'a götürülen yolda dervişin mutlaka bir kâmil mürşide (rehber) ihtiyacı bulunmaktadır [15]. En büyük rehber kuşkusuz son peygamber Hz. Muhammed Mustafa'dır. Kulluğun nasıl yapılacağı (hayat tarzı) O'na indirilen Kur'an'da anlatılmıştır. Hz. Muhammed kendisinin mekarim-i ahlâkı (güzel ahlâk) tamamlamak üzere gönderildiğini belirtmektedir [8]. Hz. Muhammed (s.a.v) Kur'an'da anlatılan ve insanlık için en iyi yaşam tarzı olan İslâm'ı yaşayarak ortaya koymuştur.

Bize göre ekolojik dengenin bozulmasının önlenmesi ve çevre kirliliği probleminde çözüm üretilebilmesi için, Resulullah'ın (s.a.v) bu dünyada uygulanmasını istediği hayat tarzını insanlığa tebliğinde izlediği yol ve stratejinin iyi bir şekilde incelenerek anlaşılması, insanlara anlatılması ve uygulanmasıyla mümkün olacaktır. Peygamber Efendimiz (s.a.v) döneminde İslam Dininin yayılmasında 3 faaliyet ön plana çıkmaktadır. Birincisi; o dönemdeki ülke liderlerine mektup yazılması ki bunu bizzat Resulullah (s.a.v) kendisi yapmıştır. İkincisi,

⁸ Kehf suresi: 18/7

⁹ Şems suresi: 91/9

eğitimli ve bilgili insan gönderilmesi ki bunu da Tasavvuf eğitimi verilen okul (Eshabı Suffa) vasıtasıyla yürütmüştür. Üçüncüsü ise sohbet faaliyetleridir. Sohbet faaliyetlerini İslam'ın ilk yıllarında Resulullah (s.a.v) kendisi, sonraki yıllarda yakın yerlerde yine kendisi, uzak yerlerde ise gönderdiği vaizler vasıtasıyla yürütmüştür.

İslam'a Tasavvufi anlayış temelinde yaklaşım gösteren akımlar ki bunlara "Tarikat" denmektedir; tarikatların en etkili eğitim ve bilinçlendirme yöntemi "sohbet" olmuştur. Daha önce insanın iki zıt ruhi yapıya ve akla sahip olduğu anlatılmıştı. İnsanların Allah'ın istediği çizgi ve istikamette tutulabilmesi ve O'na yaklaşımlarının sağlanması için, sürekli olarak pozitif telkinler alması, diğer bir ifade ile sohbet meclislerine katılması gerekmektedir. Ancak, sohbet yapacak olan insanların, dünya menfaatinden uzaklaşmış, samimi, bilgili ve takva sahibi kişiler olması gerekmektedir. Bu hususta en etkili telkin kuşkusuz insana ölümün hatırlatılmasıdır. İnsanı hayvanlardan ayıran önemli özelliklerden biri de ölüm üzerine düşünebilmesidir. İnsan ölüm düşüncesinin üzerini kapatmaya çalışırsa ruhundaki cevheri karartmaya, hayvan gibi canavarlaşmaya ve diğer insanların hukukunu ihlal etmeye başlar [13]. Nitekim Resulullah (s.a.v). kişiye nasihat olarak ölümün yeteceğini belirtmektedir.

Resulullah'ın (s.a.v) uyguladığı bu yöntem, İslam tarihinde iki bininci yılın yenileyicisi unvanını almış olan İmam-ı Rabbani (radiyallahu anh) tarafından tatbik edilmiş ve netice alınmıştır. Sağıroğlu [7], İ. Rabbani'nin (r.a) hem aldığı sağlam ve köklü tahsille, hem de Yüce Allah'ın kendisine lütfettiği keskin sezgi, isabetli görüş, gerçekleri kavrayış ve kuvvetli bir anlatım kabiliyetiyle etkin bir faaliyet içine girdiğini belirtmektedir. Bize göre İmam-ı Rabbani (r.a) bu başarıyı, şeriat ve tasavvuf bakımından iyi yetiştirilmiş kişileri, insanları hakiki İslam'a yöneltmeleri, Peygamber'in sünnetine (yaşayış tarzına) uymaya alıştırmaları için çeşitli memleketlere göndererek, hem gönderdiği kişilere hem de makam ve mevki sahibi kişilere yazdığı mektuplarla, sağlamıştır. Günümüzde bu husus (insanların bilinçlendirilmesi), gelişmiş kitle iletişim araçlarıyla çok daha etkin bir şekilde yapılabilir.

Tasavvufta kişinin kalbini ve gönlünü temizleyebilmesi için, İslam'ın temel emir ve yasaklarının ötesinde (İslam'ın tüm emir ve yasaklarını harfiyen yerine getirmesi icap eder), mekruh ve nafilere de azami dikkat ve itina göstermesi, kalbini kötü düşüncelerden dahi arındırması, hiçbir mahlûka zarar vermemesi, kimseyi incitmemesi gerekmektedir. Aksi takdirde, manevi yolculukta yara alır, olgunlaşamaz ve ilerleme kaydedemez. Bu olgunlaşma için geçmiş dönemde dergâhlar ve tarikat büyükleri olan şeyhler, önemli fonksiyon görmüşlerdir. Dergâhlar ve tarikat büyükleri şeyhlerin, tabir caizse öğreticilerin, adeta psikoterapi atmosferine sahip bir ortamda, insanlara zaaf ve hırsırları ile mücadeleyi öğrettikleri, bunu öncelikle kendi nefislerinde yaşayıp, halleri ile örnek teşkil ederek, adeta dönemlerinin fikir, sanat ve edebiyat kulüpleri gibi fonksiyon gören sivil toplum kuruluşları olarak değerlendirilebileceği ifade edilmektedir [15]. Günümüzde siyasi ve ticari bir gayesi olmayıp sadece halka hizmet amacıyla organize olmuş cemaatlerin, diğer bir ifade ile sivil toplum organizasyonlarının, bu ruhî tedaviyi ve olgunlaşmayı başarıyla yapabileceklerini düşünmekteyiz.

2.4 Doğal Kaynaklar, Şuurlu İnsan ve Çevrenin Korunması

Doğal kaynakları başta su olmak üzere güneş enerjisi, toprak, madenler, petrol, doğal gaz, bitkiler ve hayvanlar olarak saymak mümkündür. Ancak bu kaynaklar içerisinde suyun çok ayrı ve önemli bir yeri bulunmaktadır. Çünkü su yeryüzündeki hayatın (canlılığın) temel kaynağıdır. Eğer bir yerde su yoksa hayatta yok demektir. Nitekim Allahü Teâlâ Kuran'ı kerimde “Biz canlı olan her şeyi sudan yarattık” diye buyurmaktadır [6].¹⁰ Dünyadaki toplam su miktarının 1,4 milyar km³, olduğu, bu suların %97,5'i okyanuslarda ve denizlerde tuzlu su olarak, %2,5'inin ise nehir ve göllerde tatlı su olarak bulunduğu, bu kadar az olan tatlı su kaynaklarının da %90'ının kutuplarda ve yer altında hapsedilmiş olarak bulunması sebebiyle insanoğlunun kolaylıkla yararlanabileceği elverişli tatlı su miktarı oldukça sınırlı olduğu belirtilmektedir. Bu nedenle, sınırlı tatlı su kaynaklarının sürdürülebilir kullanımının ülkeler için olduğu kadar aynı zamanda dünya düzeni ve refahı için de hayati önem taşıdığı ifade edilmektedir [16]. Kur'an'ı Kerim'de yaratılmış her şeyin bir ölçü, düzen, adalet ve denge içinde yaratıldığına vurgu yapılmaktadır [17]. Bu ifadeden kaynakların kısıtlı ve ölçülü olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim bu hususta Yüce Allah “Hazinesi bizim katımızda olmayan hiçbir şey yoktur. Biz onu ancak belli bir ölçüye göre indiririz” [2].¹¹

Günümüz dünyasında hakim olan kapitalist ekonomi mantığı gereği doğaya hâkim olmayı, ne pahasına olursa olsun büyümeyi, mümkün olduğu kadar servet edinmeyi gerektirmektedir. Pazar için üretim ve tüketimin sürekliliğinin sağlanabilmesi için toplumların tüketime kanalize edilmesi gerektiğine dikkat çekilmekte, Batıda Rönesans sonrası bilim alanında gelişme ve ilerlemeler sağlanırken, diğer yandan dinden gittikçe uzaklaşma trendine girildiği bildirilmektedir [1]. İnsanın maddi yönünün (ruhi hayvani) kuvvetlenmesine yol açan “teknolojik gelişmeler, modern yaşam ve aşırı tüketim anlayışı” dolaylı olarak insanların manevi yönünün zayıflamasına, yaratılış gayesini ve nereden gelip nereye gittiğini unutmasına yol açmaktadır. Modernizmin insanın sadece kendisi ve çevresiyle olan ilişkisini ön plana çıkarıp kainat ve Yaratıcı'yla olan ilişkisini gözardı ettiği, kitle iletişim araçlarının verdiği mesaj bombardımanının altından kalkamayan insanın kendi özü üzerine akıl yürütemez duruma geldiği ifade edilmektedir [13].

İnsan dünya nimetlerini elde etme ve mal biriktirme konusunda o kadar haristir ki, kendisine bir dünya dolusu mal verilse, daha yok mu diyecek bir yapıya sahiptir. İnsanın bu dünya nimetlerinden yararlanmasının ölçüsü, gayesine ulaşacak miktar olmalı fazlasını ihtiyacı olanlara vermelidir. Nitekim Allah'ü Teâlâ, “Allah'ın sana verdiğiinden (O'nun yolunda harçayarak) ahiret yurdunu gözet, ama dünyadan da nasibini unutma! Allah'ın sana ihsan ettiği gibi, sen de (insanlara) iyilik et. Yeryüzünde bozgunculuğu arzulama. Şüphesiz ki Allah, bozguncuları sevmez” [2].¹² Bu hususta Resulullah (s.a.v), “ Zikrin en hayırlısı gizli olanı ve rızkın en hayırlısı da ihtiyacı karşılayacak kadar olanıdır” diye buyurmaktadır [18].¹³ Hz. Muhammed (s.a.v) başka bir hadisi şerifinde “Ey insanlar Rabbinizin ibadetine koşun

¹⁰ Enbiya suresi: 21/30

¹¹ Hicr, 15/21

¹² Kasas Suresi, 28/77

¹³ Hadislerle İslam. Tergib ve Terhib. Cilt 4, S.17.

(kalbinizi dünyaya kaptırmayın). Çünkü size huzur veren yeteri kadar az mal, sizi ibadetten alıkoyan çok maldan hayırlıdır” [18].¹⁴ Öte taraftan İslam dini yoksulluğu hiçbir zaman güzel bulup övmez. Çünkü yoksulluk, zelil olup aşağılanmaya sebep olur. Zillet ise İslamiyet’in yüceliği ile bağdaşamaz. Başkasına yardım kasdıyla yapılan kazançta büyük sevap vardır [8]. Nitekim bu hususta Resulü Allah, “insanlardan en çok hoşuma giden Allah’a ve Resulüne inanan, namazını kılan, zekatını veren (helalinden) kazanarak malını çoğaltan, dinini koruyan, (fitne zamanında) tenhaya çekilen kişidir diye buyurmaktadır [18].¹⁵

İslam dinine (Şeriat) göre yasaklardan (haramlar) kaçınmak, emirleri (farzları) yerine getirmekten daha önemlidir. İslam’ın yasak ettiği şeylerden birisi ve bu anlamda en kapsamlısı israftır. Yüce Allah; “Ey Âdemoğulları! Her mescide gidişinizde güzel giysilerinizi giyin, yiyecek için, fakat israf etmeyin, çünkü Allah israf edenleri sevmez” diye buyurmaktadır [2].¹⁶ İsrarla ilgili Resulü Allah (s.a.v), “Çok mal biriktirip konfor içinde yaşamaktan sakın. Çünkü Allah’ın salih kulları lüks ve konforlu hayat sürmemişlerdir” diye buyurmaktadır [18].¹⁷

Konuya Tasavvuf açısından baktığımızda, tasavvuf yolcusunun (Sûfi), seyri sülükte (manevi yolculuk) ilerleyebilmesi için, haramlardan kaçınma noktasında normal bir müslümandan daha fazla titizlik göstermesi, hatta şüpheli şeylerden de kaçınması gerekmektedir. Sûfilik evrene bir bütün olarak bakmakta ve sevgiyle yaklaşılması gerektiğine inanmaktadır. Evren ve içindekiler maksatsız yaratılmamıştır. Kainatı bir sanat eseri olarak yaratan Allah, akıl sahipleri için kendi varlığı hakkında işaret olarak ortaya koymuştur. Tasavvuf, insan ve bu dünya hayatının yaratılmasındaki ana gayeyi esas alarak, öğretisini ve telkinini bu temel üzerine kurmaktadır. Tasavvuf geleneğinin halka mâl olmuş en önemli temsilcilerinden biri olan Yunus Emre; “Yaratılanı hoş gör, Yaratan'dan ötürü” diyerek, Tasavvufun çevre anlayışını açık bir şekilde ortaya koymuştur. Ancak bu anlayışı sadece insanlara ve onun davranışlarına tahsis etmek doğru değildir ve anlamını daraltmak olur. Çünkü Allah’ın yarattığı sadece insan değil, bütün evren ve onun içindekilerdir. Nitekim bu hususta Resulü Allah (s.a.v), “yeryüzündeki canlılara acımayana yüce Allah da acımaz” diye buyurmaktadır [18].¹⁸

İnsanın dünya nimetlerini elde etme konusunda zaruri ihtiyacından fazlasına meyiletmesi, ölçüyü kaçırmaması, dinden uzaklaşarak hayvani ruhun istek ve arzularına (heva) teslim olmasından ileri gelmektedir. Heva’nın 5 şeyde toplandığı ve bunların Hadid suresinin 20. ayetinde anlatıldığı ifade edilmektedir: “Biliniz ki dünya hayatı 1) bir oyun, 2) bir eğlence, 3) bir süs ve 4) kendi aranızda övünme, 5) mal ve evlat çoğaltma yarışından ibarettir. Dünya hayatı, aldatıcı bir zevkten başka bir şey değildir. İnsanoğlunun kendisini ve yaratanını, nereden gelip nereye gideceğini unutmasının, kalbin dünyayı sevmesi ve bedeninin dünyalık ile meşguliyetinden kaynaklandığı bildirilmektedir. Şayet insanoğlu kendini, kendini yaratanı,

¹⁴ Hadislerle İslam. Tergib ve Terhib. Cilt 6, S.224.

¹⁵ Hadislerle İslam. Tergib ve Terhib. Cilt 5, S.319.

¹⁶ A’raf Suresi, 7/31

¹⁷ Hadislerle İslam. Tergib ve Terhib. Cilt 6,

¹⁸ Hadislerle İslam. Tergib ve Terhib. Cilt 4, S.464.

dünyanın yaratılışındaki sebep, hikmet ve sırrı anlayabilseydi, Dünya diye adlandırdığımız bu maddelerin kendini Allah'a ulaştıracak olan binitinin, yani bedeninin yiyeceğinden ibaret olduğunu anlayabilirdi. Nasıl ki insan Hac yolunda bindiği deveyi yemsiz, susuz ve çulsuz bırakamaz ise, Allah yolunda bindiği bedenini de yemek, içmek, giymek ve meskensiz bırakamayacağı ve bütün dünyalığın bundan ibaret olduğu belirtilmektedir [19]. Bu hususta, binasına izinsiz olarak ilavelerde bulunanlara karşı Hz. Peygamber'in (s.a.v.), sert davrandığı ve tavizde bulunmaksızın ilaveleri yıktırıldığı bildirilmektedir [20].

Doğal kaynaklar ve çevrenin korunması hususunda etkili bir çevre bilinci ve ahlakının yerleştirilebilmesi için, öncelikle Müslümanların İslam dünyasına yerleşmiş olan köhneleşmiş batı ideolojisi ve materyalist anlayıştan kurtarılması, eğitim kurumlarında, camilerde (haftalık Cuma hutbelerinde), çevre konusunda örgütlenmiş kuruluşlar, cemaat liderleri ve kanaat önderleri vasıtasıyla İslam'ın çevre anlayışı insanlara anlatılmalıdır. Çevre krizinin dışsal etkilerinin yanı sıra manevi ve dinsel derinliğiyle kavranabilmesi için sahih İslami görüşün şevkle, berraklıkla ve tavizsiz olarak canlandırılması gerekmektedir [21]. İslam dünyasında böylesi bir bilinçlendirme faaliyeti, daha ileri bilinçlenmeye yol açacaktır. Ancak, ileri bilinçlendirme faaliyetinde bulunacak kişilerin kemale ermiş, diğer bir ifade ile nefsini ıslah etmiş Tasavvuf ehli kişiler olması gerekmektedir. Nitekim bu konuda, nefsin ıslahının en önemli husus olduğu, insanın kendi nefsini ıslah etmeden başkasının işiyle meşgul olmasının gaflet olduğu bildirilmektedir [15].

3. Sonuç ve öneriler

Allah kendi zatını tanımak maksadıyla insanı, evreni ve içindekileri ise kendi zatını tanıma yolunda birer işaret ve delil olarak yarattığını belirtmekte, yarattığı şeylerin bir düzen ve denge içinde olduğunu ve bütün bunları insanın hizmetine sunduğunu açıklamaktadır. Zaman içerisinde kendi aslını, nereden gelip nereye gittiğini ve ne maksatla yaratıldığını unutan insan, faydalanmasına sunulan tabii kaynakları ihtiyacından fazla tüketerek, tabiatta var olan ekolojik dengenin bozulmasına ve çevresel sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu gidişi tersine çevirebilmek için, sorunun temel kaynağı olan insanlara ruhi meleki'lerini kuvvetlendirmeleri yönünde akli maad'ını kullanabilmeleri için pozitif telkinler yapılması, aşırı tabii kaynak kullanımı nedeniyle öte dünyada hesaba çekileceklerinin sürekli hatırlatılması gerekmektedir. Osmanlı döneminde vakıflar (dergah, tekke ve zaviyeler) aracılığı ile yapılan bu hatırlatma ve uyarılar, günümüzde televizyon, internet ve sosyal medya gibi insanların çok yoğun kullandığı kitle iletişim araçları başta olmak üzere, ilköğretim okullarında çevre ahlakı dersleri ile etkin bir şekilde yapılabilir. Özetle, tabiata en müşfik yaklaşımı gösteren tasavvufi anlayışın, toplumlarda hakim kılınması suretiyle, aşırı tüketim hırslarının dizginlenmesine ve dolayısıyla çevresel bozulmanın önlenmesine katkıda bulunulabileceğini ümit etmekteyiz.

Kaynaklar

- [1] Demir R, Doyumsuz Tüketim Arzusu ve Çevre Sorununa Kur'an Çerçevesinde Bakış. Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi, 2012/4, 1–12.
[http://kutaksam.karabuk.edu.tr/index.php/ilk/article/viewFile/105/61\(28.04.2016\)](http://kutaksam.karabuk.edu.tr/index.php/ilk/article/viewFile/105/61(28.04.2016)).
- [2] Yazır EMH, Kur'an Meali.
https://91e09bd9743c8ff625b0108c3804eca72788f7ae.googledrive.com/host/0B_3UjDAs8P60dU1Ld3VRX0FvQ1E/meal_elmalili.pdf (11.05.2016).
- [3] Yazır EMH, Hak Dini Kur'an Dili, C:I, S:299, Eser Neşriyat, Cilt I-IX, İstanbul 1979.
- [4] Çiftlikli M, Çevre Kirliliğinin Ekonomik Boyutları. Ekoloji 3(12): 46-48, 1992.
[http://kutaksam.karabuk.edu.tr/index.php/ilk/article/viewFile/105/61\(28.04.2016\)](http://kutaksam.karabuk.edu.tr/index.php/ilk/article/viewFile/105/61(28.04.2016))
- [5] Çepel N, Doğa- Çevre-Ekoloji ve İnsanlığın Ekolojik Sorunları Altın Kitaplar Basımevi, İstanbul 1992.
- [6] Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an'ı Kerim Meali.
https://91e09bd9743c8ff625b0108c3804eca72788f7ae.googledrive.com/host/0B_3UjDAs8P60dU1Ld3VRX0FvQ1E/meal_diyamet.pdf (11.05.2016).
- [7] Sağıroğlu E, İmam'ı Rabbani. Hayatı, Cihadı, Eseri. S. 278, Yasin Yayınları, Beşinci Baskı, İstanbul 2007.
- [8] İz M, Tasavvuf. Kitabevi yayınları, 5. baskı, Yayıncılık Matbaası, İstanbul 1990.
- [9] Rabbânî İ, Mektûbât. Fazilet Neşriyat. Cilt. 1, ISBN:978-9944-251-95-2, 2016 İstanbul.
- [10] Özdemir, İbrahim, Kur'an Perspektifiyle Bir Çevre Etiği Anlayışına Doğru, S:44-65. İslam ve Ekoloji (Bahşedilmiş Bir Emanet). Oğlak Yayınları, Birinci baskı, ISBN 975-329-592-8, İstanbul 2007.
- [11] Hakkı, Erzurumlu İbrahim, Marifetnâme. Osmanlıcadan sadeleştirilen Faruk Meyan, birinci baskı, s. 344, Kuşak offset tesisleri, İstanbul 1980.
- [12] Bursevi, İsmail H. 2007. Kenz-i Mahfi (Gizli Hazine). Kitsan Yayınları, Tasavvuf serisi:7
- [13] Tarhan, Nevzat. Yunus Terapi. Timaş Yayınları:3079, Psikoloji kitaplığı:57, Nevzat Tarhan Kitaplığı:14, ISBN 978-605-08-0906-0, Sistem Matbaacılık, 2.Baskı, İstanbul, 2013
- [14] Nakşibendi, Muhammaed Nuri Şemseddin, Miftâh'ül Kulûb (Kalplerin Anahtarı) , Huzur Yayınevi, Hazırlayan Abdülkadir Akçiçek, s.193, İstanbul 2011.
- [15] Zülfikar, Cangüzel Güner. Hüdâyî Vakfının 17. Yüzyıldaki Hizmetlerine Çağdaş Sivil Toplum Anlayışı İle Bir Yaklaşım. Aziz Mahmud Hüdayi Uluslararası Sempozyum Bildirileri, Cilt.2, S.491-520, 20-22 Mayıs 2005.
- [16] Bilen Ö, Türkiye'nin Su Gündemi. Su Yönetimi ve AB Su Politikaları. Sunuş kısmı, Ankara 2009.
- [17] El-Münziri, İmam Hafız, Hadislerle İslam. Tergib ve Terhib. Hikmet Yayınları No:47, İlmî eserler serisi:7, Cilt:1-7, İstanbul 1985-86.
- [18] Bayraktar, Mehmet, İslam ve Ekoloji, DİB Yayınları, Ankara 1992.
- [19] Gazali İ, İhyâu "Ulumi"d-Din. Cilt:3, Rub'u'l-Mühlikât, Bedir Yayınevi, Yayıncılık Matbaası, İstanbul 1977.
- [20] Erkoçoğlu F, Hz. Peygamber ve Çevre Bilinci. Çevre ve Ahlak Sempozyum Bildiri Metinleri. S.63-77 Gaziantep 2014. http://www.cekud.org.tr/wp-content/uploads/cevre_ve_ahlak_sempozyumu_bildiri%20kitabi.pdf (24.05.2016).
- [21] Nasır, Seyyid Hüseyin. İslam, Günümüz İslam Dünyası ve Çevre Krizi. S. 103-117. İslam ve Ekoloji (Bahşedilmiş Bir Emanet). Oğlak Yayınları, Birinci baskı, ISBN 975-329-592-8, İstanbul 2007.